

Recepcija Marxova pojma otuđenja u filozofiji Gaje Petrovića

Neven Zadravec*, Ivan Šestak**

Sažetak

Marxova misao korjenito je promijenila društveno–političko uređenje svijeta. Od svih filozofa upravo je Karl Marx najviše utjecao na sva područja ljudskog života te je svojim radom promijenio svijet. Jedan od ključnih problema njegove filozofije problem je ljudskog otuđenja. Čovjek, proizvođači za kapitalista, udaljuje se od proizvoda svojeg rada, svoje djelatnosti, a samim time i od svoje ljudske biti. Kako je čovjek društveno biće, njegovo otuđenje od vlastite biti utječe i na otuđenje od drugih ljudi. Ekonomsko otuđenje postaje izvor svih drugih otuđenja. Rješenje problema Marx je vidio u proleterskoj revoluciji koja je kasnije dovela do novog ekonomskog i društvenog uređenja. Djelovanje Gaje Petrovića, najistaknutijeg predstavnika škole hrvatskih praxisovaca, bilo je usmjereno prema proučavanju čovjeka i društva. U tom smislu bavio se i problematikom ljudskog otuđenja. Pod pojmom ljudskog (samo)otuđenja podrazumijeva stanje u čovjeku ili u ljudskom društvu koje ne vodi napretku tog društva, nego njegovu nazadovanju. Petrović kao mogućnost ljudskog razotuđenja vidi revolucionarnu društvenu praksu u kojoj ljudi, mijenjajući društvene odnose, mijenjaju i vlastitu prirodu.

Ključne riječi: Karl Marx, Gajo Petrović, Praxis, otuđenje, razotuđenje, praksa, revolucija

Uvod

Osnovni je predmet proučavanja u ovom radu Marxov pojam *otuđenja* u recepciji Gaje Petrovića. Problem ljudskog otuđenja uključuje pitanje što je uistinu čovjek i koja je njegova funkcija u društvu? Što čovjeka čini čovjekom? Marx smatra kako je čovjek bivstvujuće biće koje bivstvuje na način prakse (Petrović, 1986, 137). To znači da se temeljna zadaća čovjekova života sastoji u praksi, tj. u konkretnim ostvarenjima koja čovjeka čine čovjekom. Prema Marxu, čovjek se ostvaruje u svojem radu kada neposredno proizvodi za sebe i svoju zajednicu

* Neven Zadravec, mag. phil., Fakultet filozofije i religijskih znanosti, Sveučilište u Zagrebu. Adresa: Jordanovac 110, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-pošta: neven.zadravec7@gmail.com

** Izv. prof. dr. sc. Ivan Šestak, Fakultet filozofije i religijskih znanosti, Sveučilište u Zagrebu. Adresa: Jordanovac 110, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-pošta: isestak@ffrz.hr

u kojoj svi uživaju u plodovima svojeg rada. Međutim, ako počne proizvoditi za kapitalista koji se obogaćuje njegovim radom, radnika će njegova vlastita proizvodnja dovesti do otuđenja jer će proizvoditi za one koji ga tlačće.

Marxova misao bila je tumačena na razne načine. U ovom članku povezujemo njegovo shvaćanje ljudskog otuđenja sa shvaćanjem Gaje Petrovića. Petrović je bio glavni urednik časopisa *Praxis*, koji se bavio problemima marksističke filozofije. Za razliku od dogmatskih materijalista, Marxovo djelo nastojao je interpretirati slobodnije u duhu vlastitog vremena. Ono čime se bavimo u ovom radu njegov je pojam *otuđenja*. Podijelili smo njegovo razmišljanje u dva dijela: na ono što čovjeka otuđuje i na mogućnosti razotuđenja. Pokušali smo prikazati koliko je njegova misao u odnosu na Marxovu bila otvorenija. To je rezultat stoljetnog razvoja marksističke misli, ali i Petrovićeve sposobnosti prilagodbe Marxove misli vlastitom vremenu.

1. *Marxov pojam otuđenja*

Kada o njemu govorimo u svakodnevnom životu, pojam *otuđenja* razumijemo kao stanje suprotno od postojećega. Sociolozi smatraju otuđenim čovjekom onoga koji ne pripada određenoj zajednici, koji se ne može prilagoditi standardima i normama društva. U psihologiji pojam otuđenja označava određeno psihičko stanje koje odudara od stanja u kojem se nalazi većina ljudi. Izraz *otuđenje* potječe od latinskih termina *alienare*, *alienatio* i *abalienatio*, koji su u antičkoj filozofiji i religiji samo sporadično prisutni. Aristotel stanovnike koji nemaju udjela u životu polisa smatra otuđenima. Pojam *otuđenja* prisutan je i u Platonovoj filozofiji, gdje odstupanje od savršene države vodi otuđenju, ali i u Plotinovu otuđenju od *Jednog* (Kukoč, 1998, 19).

Pojam *otuđenja* prvi je filozofski sveobuhvatno razradio Hegel. Čovjek kao konačni duh proizvodi materijalne stvari te se opredmećuje u njima, a svako opredmećenje nužno je i otuđenje. Drugi je način na koji čovjek prema Hegelu može postati samootuđen tako da ne realizira svoju ljudsku bit, tj. da prestane težiti punoj spoznaji apsoluta (Petrović, 1986, 156). Iako Marx od njega preuzima pojam *otuđenja*, kritizira Hegelovo poistovjećivanje opredmećenja s otuđenjem i svladavanja otuđenja s ukidanjem predmetnosti, kao i promatranje čovjeka kao samosvijesti, a samim time i mišljenje da je ukidanje otuđenja moguće na razini svijesti. Pojam *otuđenja* upotrebljava i Ludwig Feuerbach, za koga je bog samoootuđeni čovjek (Petrović, 1986, 156).

Marx otuđenje kao dio filozofskog nasljeđa ne prihvaća pasivno, nego se služi pojmom *otuđenja* kako bi analizirao uvjete života suvremenog čovjeka. Pojam *otuđenja* kod Marxa označava stanje čovjekove izgubljenosti, stanje u kojem čovjek više nije biće koje svojim radom pridonosi boljitku društva. Otuđenje predstavlja izopačenost ljudskog bića koje potlačuje druga ljudska bića pod sebe (LeFebvre, 1980, 106).

Kada radnik proizvodi određeni proizvod za kapitalista, taj proizvod ga ne obogaćuje i ne pruža mu zadovoljstvo te mu zbog toga postaje tuđ. Kada se čo-

vjek udaljuje od proizvoda svojeg rada, on se otuđuje i od same proizvodne djelatnosti. Kako se ljudska bit ostvaruje u proizvodnim djelatnostima, čovjek koji se otuđuje od svojeg rada otuđuje se i od svoje biti. Budući da je čovjek društveno biće, otuđenje od njegove biti dovodi do otuđenja od drugih ljudi. Tako se na temelju ekonomskog otuđenja proizvodne djelatnosti otuđuje čitavo društvo.

U proizvodnim odnosima nastaju kapitalisti i radnici kao dvije oprečne društvene skupine. »Povijest cijelog dosadašnjeg društva kretala se u klasnim suprotnostima, koje su u različitim epohama imale različite oblike« (Marx i Engels, 1978, 32). U svakoj epohi moćniji dio društva iskorištava slabiji, u ovom slučaju, proletere. »Proletarijat je klasa radnika koja živi sve dok nalazi rad, a nalazi rad sve dok stvara kapital« (Marx i Engels, 1978, 373). Kako bi se stanje promijenilo potrebo je provesti proletersku revoluciju i uspostaviti besklasno, komunističko društvo.

Ekonomsko otuđenje, kao baza svakog drugog otuđenja, dovodi i do religijskog otuđenja. Za Marxa je kritika religije u prvom redu kritika društva i društvenih odnosa. No, za njega je religija također i način potvrđivanja čovjeka koji još nije pronašao pravu svrhu života ili ju je izgubio. »Religija je uzdah potlačenog stvorenja, duša svijeta bez srca, kao što je i duh bezdušnih prilika. Ona je opijum naroda« (Marx, 1978, 382). Dakle, religiju proizvodi sam narod kako bi olakšao vlastite boli i bijedu, kako bi se mogao nositi sa životom. Jedina je mogućnost čovjekova ostvarenja u praksi, i to u proizvodnoj praksi kojom čovjek ostvaruje svoju bit proizvedeći za zajednicu jednakih. Prema Marxu, kad čovjek u komunističkom društvu postane razotuden, religija kao iluzorna sreća neće mu više biti potrebna jer će svoju sreću i ispunjenje pronaći u novom društvu. Na taj način religija će se sama od sebe ukinuti jer neće biti osnove na kojoj nastaje i na kojoj se održava.

Marx se s jedne strane protivi filozofiji kao teorijskoj znanosti koju smatra sredstvom otuđenja, a s druge strane o njoj govori kao o pokretačkoj snazi među proletarijatom te ju smatra sredstvom razotudenja. Marx želi da se Hegelova kritika idealističkih sfera prebaci na kritiku konkretnih i trenutačnih problema s kojima se ljudi bore. Za razliku od idealizma u kojem se čovjek poistovjećuje sa samosviješću, a povijesni razvoj s razvitkom ideje, za Marxa čovjekova bit ostvaruje se u društvenim odnosima temeljenim na jednakosti proizvodnih odnosa.

Marx smatra kako filozofija može imati i pokretačku ulogu, odnosno postati sredstvom razotudenja. »Revolucijama je, naime, potreban pasivan element, materijalna osnova. Teorija se u jednom narodu uvijek samo utoliko ozbiljuje ukoliko je ozbiljenje njegovih potreba« (Marx, 1978, 133). Dakle, temelj revolucije Marx nalazi u teoriji, no, kako bi se teorija ostvarila, potrebna joj je i materijalna osnova, tj. ljudi. U svojem djelu *Teze o Feuerbachu* zaključuje: »Filozofi su svijet samo različito interpretirali, radi se o tome da se on izmijeni« (Marx, 1978, 276). Upravo to bi trebala biti svrha filozofa prema Marxu — mijenjanje svijeta koje će voditi njegovu potpunom razotudenju.

2. Hrvatska filozofija prakse

Marxova filozofska misao nadživjela je svojeg tvorca. Proširila se po čitavom svijetu i postala jedan od ključnih faktora promjene na društvenoj, socijalnoj i ekonomskoj razini. Na području Jugoslavije jedna od najvažnijih filozofskih marksističkih skupina bila je skupina koja se okupljala oko časopisa *Praxis*.

2.1. *Praxis*

Praxis je filozofski časopis humanističke i neomarksističke orijentacije. Izlazio je kao dvomjesečnik od 1964. do 1974. godine. Utemeljili su ga i uređivali profesori Odsjeka za filozofiju i sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: Gajo Petrović, Predrag Vranicki, Danilo Pejović, Danko Grlić, Branko Bošnjak, Ivan Kuvacić, Rudi Supek i Milan Kangrga. Izdavač časopisa bilo je Hrvatsko filozofsko društvo. *Praxis* je objavljivao u prvom redu radove marksističke filozofije „zagrebačkog filozofskoga kruga“, ali i suvremene filozofske rasprave inozemnih filozofa. Komplementarna časopisu bila je Korčulanska ljetna škola koja je ukinuta istodobno s časopisom 1974. godine (Ravlić, 2006, s. v. *Praxis*).

Istaknuvši pojam *prakse* kao temeljni pojam Marxove filozofije, grupa hrvatskih praxisovaca slaže se kako je čovjek jedino biće mogućnosti, tj. samo on može postati ono što nije. Priroda se ravna samo po svojim zakonitostima, a čovjek se svojom slobodom može uzdići nad te prirodne zakonitosti te postati biće prakse. Jedan od bitnih elemenata filozofije prakse u Hrvatskoj problem je *otudenja*. Hrvatski praxisovci vidjeli su da ni nakon uvođenja komunističkog sustava, kao ni nakon uvođenja samoupravljanja, ljudsko otudenje nije nestalo. Zbog toga su ukazivali na nedostatke novouvedenog sustava samoupravljanja te su kritizirali socijalistički sustav ukazujući na to kako samim njegovim uvođenjem ne nestaju problemi ljudskog društva. Iako im se može prigovoriti kako nisu osmislili nikakav novi filozofski sustav koji bi stvarao autentičnu filozofiju, može ih se smatrati jednom od najbitnijih filozofskih marxističkih grupa tog vremena. Ernest Bloch časopis *Praxis* smatrao je najboljim marxističkim časopisom u svijetu u to vrijeme (Kukoč, 1998, 284).

2.2. Gajo Petrović

Od svih filozofa vezanih uz časopis *Praxis*, Gajo Petrović najviše se bavio problemom otudenja. Roden je u Karlovcu 1927. godine, a umro u Zagrebu 1993. godine. Studirao je filozofiju u Zagrebu, Lenjingradu i Moskvi, doktorirao 1956. na zagrebačkom Filozofskom fakultetu gdje je bio profesor teorijske filozofije i logike od 1956. do 1993. godine. Bio je glavni urednik časopisa *Praxis*. U filozofiji se bavio novom interpretacijom Marxa temeljeći je na njegovim ranim djelima u kojima se u filozofskoj teoriji emancipacije čovjeka i društva ono revolucionarno nalazi u radikalnoj promjeni čovjeka i društva uz uvjet da je čovjek shvaćen kao slobodno biće prakse. Pisao je radove iz ontologije, antropologije, gnoseologije, logike i marksizma. Glavna djela su mu: *Engleska empiristička filozofija*, *Logika*,

Od Lockeja do Ayera, Filozofija i marksizam, Čemu Praxis, Filozofija i revolucija, Mišljenje revolucije, Suvremena filozofija, Prolegomena za kritiku Heideggera i U potrazi za slobodom. Objavljena su mu *Odabrana djela* u 4 sveska (Ravlić, 2006, s. v. Petrović, Gajo).

3. Marxov pojam otuđenja u filozofiji Gaje Petrovića

Gajo Petrović bio je protivnik dogmatske ideologije komunizma i krutog shvaćanja Marxa. Interpretacija Gaje Petrovića temelji se na ranijim Marxovim djelima. Treba istaknuti kako je Gajo Petrović djelovao otprilike sto godina nakon Marxa. Imajući u vidu sve probleme s kojima se susretala marksistička misao i komunistički sustav, mogao je interpretirati Marxa u duhu svojeg vremena. Iako svaka interpretacija nužno uključuje onoga koji interpretira, njegovo tumačenje pojma *otudenja* produbljuje Marxovu misao na nov način.

Bitno je istaknuti kako Petrović razlikuje rad i stvaralačku djelatnost. Rad je ona djelatnost koju Marx smatra čovjekovim otuđenjem jer njome čovjek ne proizvodi slobodno, nego proizvodi za račun drugih ono što drugi žele. Time čovjek ne razvija svoje mogućnosti, nego se podređuje procesu proizvodnje. Stvaralačka djelatnost slobodno je proizvodnje kojim čovjek koristeći vlastite sposobnosti na kreativan način mijenja postojeću zbilju (Oswald, 2006, 50).

3.1. Samootuđenje čovjeka

Kada Gajo Petrović govori o otuđenju čovjeka, radije upotrebljava pojam *samootuđenja* jer se njime izričito opisuje stanje i proces otuđenog čovjeka. Tako je za njega »samootuđenje proces kojim se čovjek otuđuje sam od sebe, proces kojim dolazi do raskoraka između čovjekove suštine i njegove faktične egzistencije« (Petrović, 1972, 171). On piše kako se pod otuđenjem čovjeka od njegove biti ne misli na potpuni raskid između čovjekove esencije i egzistencije jer se ni jedan čovjek ne otuđuje do te mjere da nije više čovjek. Pri pojmu *samootuđenja* misli na »unutrašnji rascjep u čovjeku pojedincu ili u ljudskom društvu u kojem se najviše realne ljudske mogućnosti ne realiziraju ili se čak realizira nešto što im je suprotno« (Petrović, 1972, 172). Svaki čovjek treba svojim radom i svojim sposobnostima djelovati unutar društva do granica svojih mogućnosti i tako to društvo obogaćivati. Ako ne doprinosi društvu ili čak svojim ponašanjem nanosi štetu tomu društvu, čovjek se otuđuje od njega. Čovjek je za njega biće koje svojim postojanjem i djelovanjem realizira svoju bit.

Kako odrediti ljudsku bit, postoji li nešto što je zajedničko svim ljudima, nešto što ljudsku bit čini specifično ljudskom? Za njega je »čovjekova bit skup čovjekovih historijski kreiranih ljudskih mogućnosti« (Petrović, 1986, 166). Ljudski je rod tijekom svoje povijesti razvio složeno društvo koje traži od pojedinaca da unutar njega djeluju kako bi mogli od njega imati korist. Ljudi se po svojim sposobnostima i mogućnostima razlikuju, no svaki čovjek može na svoj način doprinijeti razvoju i usavršavanju društva.

Ako se čovjekova bit potvrđuje u proizvodnji i komunističkom društvu, onda on treba svoje ljudske mogućnosti koristiti za boljitak tog društva. Petrović piše: »Reći da se čovjek otuđuje od svoje ljudske biti značilo bi tada da se čovjek otuđuje od ostvarenja svojih historijski kreiranih ljudskih mogućnosti. Reći da čovjek nije otuđen od sebe, značilo bi naprotiv reći da čovjek stoji na nivou svojih mogućnosti, da realizirajući svoje mogućnosti stalno stvara nove i više« (Petrović, 1986, 166). Slično kao što se čovjek samootuđuje, tako se može samootuđiti i cijelo ljudsko društvo. Bit ljudskog društva utemeljena je na biti pojedinačnog čovjeka. Ako društvo ne ostvaruje svoju povijesno stvorenu bit, ono je samootuđeno.

U osnovi Marxovih djela nalazi se misao da je čovjek bio samootuđen, ali da ponovo treba postati autentična egzistencija te se vratiti u svoj ljudski i društveni život. Petrović pretpostavlja da je cijela povijest bila povijest čovjekova samootuđenja. Iz te postavke proizlazi problem: je li to bila povijest postupene eliminacije otuđenja ili povijest njegova produbljivanja? (Petrović, 1986, 167). Među filozofima su postojali pobornici i jedne i druge teorije. Svaka od njih ima dobre argumente. Petrović smatra kako je teško osporavati tezu da razotuđenje uspješno napreduje. Razdoblje šezdesetih godina 20. stoljeća bilo je razdoblje ekonomskog napretka i u komunističkim i u ostalim zemljama svijeta. Petrović smatra kako su u tom razdoblju životni uvjeti radnika postajali sve bolji te su nastajale sve veće mogućnosti za radikalnu transformaciju društva (Petrović, 1986, 168). Međutim, teza da se mjera otuđenja povećava također se ne može lako opovrgnuti. U to vrijeme odnosi među narodima i pojedincima temeljili su se na načelu egoizma, a čovjek je sebe promatrao kao robu koju treba što bolje prodati na tržištu (Petrović, 1986, 168). No, slično kao Marx, i Petrović smatra kako postoji mogućnost da se ljudsko otuđenje prevlada.

3.2. *Mogućnosti razotuđenja*

Ako promatramo otuđenje kao povijesnu pojavu, prema Petroviću, nameće se pitanje o mogućem kraju otuđenja — razotuđenju. S tim je povezano i pitanje o vrsti razotuđenja, treba li ono biti djelomično ili apsolutno — ukidanje otuđenja odjednom i zauvijek (Petrović, 1986, 169). Komunistički ideolozi tvrdili su kako je svako otuđenje eliminirano samim socijalističkim uređenjem zemalja, a ako postoji, onda je samo beznačajan slučaj i ostatak kapitalizma. Umjereniji komunistički ideolozi tvrde da i u socijalističkim zemljama postoje stari, ali i novi oblici otuđenja. U zrelijim fazama razvoja komunističkog društva svaki oblik otuđenja morao bi nužno nestati (Petrović, 1986, 169).

Za razliku od tvrdnji o mogućnosti potpunog nestanka otuđenja, Gajo Petrović tvrdi kako je moguće samo relativno razotuđenje. Kada bi bilo moguće apsolutno razotuđenje, to bi značilo da je ljudska bit nešto statično i da se ona može promijeniti i zauvijek ostati u tom novom stanju. Budući da se ljudska bit neprestano izgrađuje, tijekom života ona se mijenja i neće nikada ostati u jednom stanju (Petrović, 1986, 170).

Jedna skupina filozofa promatra samootuđenje kao individualnu pojedinčevu psihološku činjenicu i kao način razotuđenja predlažu pojedinčev vlastiti moral-

ni napor bez ikakvih vanjskih promjena i utjecaja. Na drugoj su strani filozofi i sociolozi koji polaze od ekonomskog determinizma te promatraju pojedince kao pasivne proizvode društvene zajednice. Ekonomski determinizam Gajo Petrović smatra degeneriranom varijantom marksizma jer, među ostalim, promatra cijelu društvenu organizaciju kao posljedicu određene organizacije ekonomskog života koja je rezultat vladajućeg oblika privatnog vlasništva. Za ekonomski determinizam problem razotuđenja svodi se na problem društvene transformacije, a društvena transformacija svodi se na ukidanje privatnog vlasništva (Petrović, 1986, 170).

Kritizirajući i prvi i drugi način tumačenja razotuđenja, Petrović piše o stvaranju mogućnosti treće koncepcije u kojoj su razotudenje društva i razotudenje pojedinca tijesno povezani te se ne mogu izvesti jedno bez drugoga. Smatra kako je moguće stvoriti društveni sustav koji bi omogućavao i stimulirao razvoj razotudenih pojedinaca. Suprotno od tvrdnje teorije ekonomskog determinizma, on naglašava da ne postoji organizacija društva koja bi takve pojedince proizvodila automatski (Petrović, 1986, 171). Samim ulaskom u socijalistički sustav, promjenom društvene strukture, ekonomske proizvodnje i društvenog vlasništva ne nestaje nužno i otuđenje pojedinaca. »Dezalienirani pojedinac je pojedinac koji se realizira kao slobodno, stvaralačko biće, a slobodno stvaralaštvo nije nešto što se može nekome izvana pokloniti ili nametnuti. Pojedinac može postati slobodan samo svojom vlastitom djelatnošću« (Petrović, 1986, 171). Prema tomu, čovjek bi postao razotuden kada bi svojom vlastitom autentičnom egzistencijom i djelatnošću ostvario svoju ljudsku bit. »Razotudenje društvenih odnosa pretpostavka je za pun razvoj neotudenih, slobodnih ljudskih ličnosti, a slobodne ljudske ličnosti nužna su pretpostavka za razotudenje društvenih odnosa« (Petrović, 1972, 174). Jasno je kako u tumačenju dolazi do kruga u kojem je jedno razotudenje pretpostavka drugomu. Taj se krug ne može prekinuti pukim teoretiziranjem. »Jedini je izlaz revolucionarna društvena praksa kojom ljudi mijenjajući društvene odnose mijenjaju svoju vlastitu prirodu« (Petrović, 1972, 174). Društvena je praksa ono djelovanje koje će omogućiti novu fazu ljudskog razvoja te promijeniti ljudsku prirodu. Čimbenik koji treba poticati procese razotuđenja društveni je čovjek. Čovjek se kao pojedinac teško može boriti protiv svih oblika otuđenja, ali može u zajednici s drugima. »Za proces dezalienacije treba da se borimo svi zajedno, a najviše svatko na svom području: neposredni proizvođači u proizvodnji, kulturni radnici u kulturi, politički radnici u politici« (Petrović, 1972, 176).

Ekonomska sfera je, prema Marxu, temelj života, otuđenja i mogućeg razotuđenja. Ali, ekonomsko razotudenje ne može se postići samo ukidanjem privatnog vlasništva jer to ne unosi promjenu u položaj proizvođača. »Razotudenje ekonomskog života zahtijeva također ukidanje državnog vlasništva, njegovo pretvaranje u stvarno društveno vlasništvo, a to se ne može postići bez organiziranja proizvodnje na osnovu samoupravljanja neposrednih proizvođača« (Petrović, 1986, 172). U komunističkoj Jugoslaviji jedno od mogućih rješenja bilo je davanje tvornica radnicima, tj. pretvaranje državnog vlasništva u društveno. To je i učinjeno uvođenjem samoupravljanja i radničkih sindikata. Međutim, sam

Petrović priznaje da samoupravljanje proizvođača u proizvodnji ne rješava problem razotudjenja raspodjele i potrošnje, stoga ono nije dovoljno za razotudjenje (Petrović, 1986, 172). Postavlja se pitanje može li filozofija pomoći u razotudjenju društva.

Filozofija kao bitna sastavnica društva ne bi trebala biti pasivan promatrač, nego sudionik u borbi za razotudjenje i humanizaciju društva. Petrović filozofiju smatra kritičkom samosviješću društva o svojim bitnim problemima i zadacima te smatra kako bez filozofije nije moguć socijalizam (Petrović, 1986, 176–177). Pritom ističe kako filozofija ne može sama riješiti sve teorijske probleme socijalizma, nego mora surađivati sa sociologijom, ekonomijom i drugim društvenim znanostima. Tvrdi da se općedruštvena pitanja trebaju rješavati slobodnom demokratskom diskusijom i odlukom svih članova društvene zajednice (Petrović, 1986, 177).

Njegova otvorenost za različite načine rješavanja problema i suočavanja s istima pokazuje kako se Gajo Petrović bio u stanju suočiti s problemima koji su sve više izjedali socijalistički način mišljenja. »Ono što doista ostaje kao trajni novum u mišljenju Gaje Petrovića unutar neomarksizma jest njegovo inzistiranje na pojedincu, antropološka misao o čovjeku kao otvorenoj i nikad ispunjenoj zadaći prema samome sebi i svojim ljudskim mogućnostima kao i odbacivanje svakog dovršenog, razotudenog društvenog stanja, makar se ono zvalo i *komunizam*« (Oslić, 2013, 37).

Zaključak

Marx je korijene ljudskog otuđenja pronašao u ekonomskim odnosima. Proizvodnja za korist kapitalista udaljuje čovjeka od proizvoda njegova rada i od njegove stvaralačke biti. Budući da je čovjek društveno biće, otuđenje od njegove biti dovodi do otuđenja od drugih ljudi. Marx jasno i jednostrano tumači kako su proizvodni odnosi u kojima se radnik otuđuje od svojeg rada izvor svih drugih oblika otuđenja čovjeka i društva.

Gajo Petrović djelovao je otprilike sto godina poslije Marxa. Marxova komunistička revolucija provedena je u velikom broju zemalja. Petrović je mogao vidjeti da samo komunističko uređenje nije dovelo do ukidanja otuđenja kako je to zamislio Marx. Zbog toga je Petrović ljudsko otuđenje tumačio drugačije nego dogmatski marksisti. On pod pojmom ljudskog (samo)otuđenja podrazumijeva stanje u čovjeku ili u ljudskom društvu koje ne vodi napretku tog društva, nego njegovu nazadovanju. Kako bi se taj problem riješio, potrebno je djelovati istovremeno i na pojedinca i na društvo. Razotudjenje društvenih odnosa preduvjet je za razvoj slobodnih ljudskih ličnosti, a slobodne ličnosti preduvjet su razotudjenja društva. Rješenje je tog odnosa u revolucionarnoj društvenoj praksi kojom će ljudi mijenjajući društvene odnose mijenjati i vlastitu prirodu (Petrović, 1986, 174).

Revolucije su nagle promjene kojima se nastoji promijeniti neko postojeće stanje. Uz nagle promjene potrebna je vanjska sila koja ih potiče. Marxova proleterska revolucija ili Petrovićeva revolucionarna društvena praksa teže k nagloj

ili ubrzanoj promjeni postojećeg stanja. Smatramo kako su za promjene društvenog, ekonomskog ili političkog sustava potrebna desetljeća mukotrpnog rada koje, unatoč tomu, nerijetko završavaju neuspjehom. Za razotudenje društva potrebno je staviti dobrobit društva iznad vlastitog egoizma, za što velika većina ljudi nije bila, niti jest spremna.

Literatura:

- Kukoč, Mislav (1998). *Kritika eshatologijskog uma: problem otudenja i hrvatska filozofija prakse*. Zagreb: Kruzak.
- Lefebvre, Henri (1980). *Misao postala svijetom*. Zagreb: Globus.
- Marx, Karl (1977). *Ekonomsko-filozofski rukopisi*. Beograd: Prosveta–BIGZ.
- Marx, Karl; Engels, Friedrich (1978). Manifest komunističke partije. U: Adolf Dragičević, Vjekoslav Mikecin i Momir Nikić (ur.), *Glavni radovi Marxa i Engelsa* (str. 359–392). Zagreb: Stvarnost.
- Marx, Karl (1978a). *Prilog kritici Hegelove filozofije prava*. U: Adolf Dragičević, Vjekoslav Mikecin i Momir Nikić (ur.), *Glavni radovi Marxa i Engelsa* (str. 127–137). Zagreb: Stvarnost.
- Marx, Karl (1978b). *Teze o Feuerbachu*. U: Adolf Dragičević, Vjekoslav Mikecin i Momir Nikić (ur.), *Glavni radovi Marxa i Engelsa* (str. 273–276). Zagreb: Stvarnost.
- Oslić, Josip (2013). Humanizam otudenog čovjeka u djelu Gaje Petrovića. *Metodički ogle-di: časopis za filozofiju odgoja*, 20 (2), 29–50.
- Oswald, Julius (2006). *Filozofija prakse u Hrvatskoj*. Zagreb: Filozofsko–teološki institut Družbe Isusove.
- Petrović, Gajo (1986). *Filozofija prakse*. Zagreb: Naprijed.
- Petrović, Gajo (1972). *Praxis — Čemu Praxis*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Ravlić, Slaven (ur.) (2006). *Hrvatska enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleža.

The Reception of Marx's Concept of Alienation in the Philosophy of Gajo Petrović
Neven Zadavec*, Ivan Šestak**

Summary

Marx's thought has radically changed the world's socio-political structure. Of all philosophers it was he who exerted the greatest influence upon all areas of human life, thus transforming the world through his work. One of the key questions in his philosophy was the issue of human alienation. A man involved in the capitalist production process is estranged from the object of production, that is from his own activity, and therefore from his own human essence. Since man is a social being, alienation from his own essence affects his social being in a negative way. Economic alienation thus becomes the source of all other forms of alienation. Marx sees the solution to this problem in the proletarian revolution that later brought about new economic and social structures. The work of Gajo Petrović, who was the most eminent representative of the Praxis school, dealt specifically with issues concerning man and society. Consequently, he also studied the problem of human alienation. The concept of human (self-) alienation implies that the condition in which an individual or society find themselves is not conducive to societal progress, but to regression. Petrović sees the prospect of human disalienation in a revolutionary social practice through which people, in altering social relationships, simultaneously alter their very nature.

Key words: Karl Marx, Gajo Petrović, Praxis, alienation, disalienation, praxis, revolution

* Neven Zadavec, mag. phil., Faculty of Philosophy and Religious Studies, University of Zagreb. Address: Jordanovac 110, 10000 Zagreb, Croatia. E-mail: neven.zadavec7@gmail.com

** Ivan Šestak, Ph.D., Associate Professor, Faculty of Philosophy and Religious Studies, University of Zagreb. Address: Jordanovac 110, 10000 Zagreb, Croatia. E-mail: isestak@ffrz.hr